

A megújuló angol unitárizmus.

Jelen századunk fordulópontot jelent az ember vallásos és társadalmi életében. A nap-nap után megjelenő statisztikák és tudósítások csak részben szemléltetik azt a mélyreható változást és gyökeres átalakulást, amely a vallás és a társadalom belső szerkezetében történik. Ugyanazon erők és okok működnek mindkettőben. Ma még túl korai volna az átalakulás kimeneteléről beszélni. Annyi bizonyos, hogy az előjelek szerint új alapokra fogja helyezni az ember egész életét.

Minket közelről érint a kereszténység életében végbemenő folyamat. Itt a helyzet és a megoldás sokkal sötétebb és reménytelenebb, mint társadalmi életünkben. Érdekesen mutatja ezt a belső küzdelmet és átalakulást az angol unitárizmus. Mint valami érzékeny szeizmograf pontosan mutatja és szemlélteti az angol keresztény egyházak életében végbemenő változásokat. Az elmúlt században 406 gyülekezetet tartottak számon. Templomaik látogatás szempontjából első helyen állottak. Szellemi, anyagi életük fénykorát élte. Ma, minden anyagi erejük megfeszítésével csak kb. 340 egyházközséget tudnak kimutatni; templomaik egy pár kivételével üresek s a templomlátogatás napról-napra csökken. A valamikor híres Vasárnapi Iskola intézményük szintén a visszafejlődés jeleit mutatja. Minden téren a hanyatlás jelei. Ez a hanyatlás azonban, hangsúlyozni kívánom, nemcsak unitárius jelenség; talán sokkal nagyobb arányban nyilvánul meg ma minden keresztény egyházban és szektában.

Az unitárizmus vezetői tudatában vannak ennek a hanyatlásnak. Az unitárius evangélium a mai formában elveszítette ható erejét, ezt tapasztalják minden téren. A megújulás érdekében figyelemreméltó munkát végeztek és végeznek. Folyóirataik, gyűléseik egyik fontos pontja éppen ez, az unitárizmus megújulása, tevékeny erővé való tétele.

A megújulás eszközeit új lelkészképzési formában, missziós

mozgalom felújításában, prédikáló testvérek (világi tagok) bevonásával az egyházi életbe, társadalmi kérdésekben való határozott állásfoglalás, az unitárius evangélium kiterjesztésében az egész emberi életre stb. keresik. Nem állottak meg csupán a tények megállapításánál; a felelősség kutatását s a mult dicsőségein való siránkozást szintén elmulasztották. Minden erőt és tehetséget a megújodást elősegítő munkába állítottak be. Korai volna az eredményről jósolni, de az, aki résztvett évi gyűlésükön Londonban, melyet május 4—6. között tartottak, lehetetlenség volt meg nem látni ennek a munkának első eredményeit. Egyhangu határozatai a munkanélküliség, nemzetközi feszült helyzet megoldására, általános béke stb., ezzel párhuzamosan az unitárius vallás terjesztésére és megújodására mind azt mutatták, hogy a megújuló unitárius hit nemcsak a lelkiélet területére fog korlátozódni, hanem ki fog terjedni az egész emberi életre. Különösen feltűnést keltett a békejavaslatnak elfogadása, amelyet eddig minden évben a gyűlés elvetett. De ezen a gyűlésen szótöbbséggel elfogadta a következő javaslatot: „Mi, az Unitárius és Szabad Egyházak lelkészei és képviselői, meggyőződve arról, hogy a háboru nemcsak büntény az emberiség ellen, hanem óriási örűtség és hogy a béke sohasem biztosítható fegyverek által, mi határozottan visszautasítjuk a háboruban való részvételt, vagy annak bármilyen formában való támogatását; mivel csak az igazság és szeretet szankciói által lehetséges a helyes és igazságos viszonyt létrehozni a világ népei között.“ Ennek a javaslatnak óriási fontossága van nemcsak itt az angol birodalomban, ahol az államegyház, valamint a többi keresztény egyházak elítélik és elfojtani igyekeznek a pacifizmust, hanem egész világviszonylatban. Ezzel az unitárius vallás, mint a szabad kereszténység képviselője újból előtérbe került s alapelveihez hűen az egész emberi életet követeli, hogy azt megváltoztassa, jobbá tegye, Isten dicsőségére és az ember szolgálatára.

A megújodási munkában tevékeny részt vesz egy kis egyesület „Union for Social Service“-a Társadalmi Munka Egyesülete. 1906-ban alakult meg; célja érdeklődést keltetni fel az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak között napunk nyomasztó társadalmi kérdései iránt, társadalmi munkát kezdeményezni vallásos szellemmel és hogy a vallásos szellemet a társadalmi szolgálat

felé irányítsa. Jelenlegi elnöke R. V. Holt, a Manchester College történelmi tanára, aki lelkes munkásságával életre keltette ezt a fontos intézményt és a megújulás munkájába állította be.

Ez az egyesület május hó elején egy négynapos konferenciát rendezett Oxfordban, Manchester College épületében. A konferencia tárgyköre a szabadkereszténység és szociálizmus volt: Azoknak, akik keresztényeknek vallják magukat, kell-e egy jobb társadalmi rend felé törekedniök. Miért nem alkottak a keresztények egy keresztény társadalmi rendet. Lehet-e a kereszténység vezető napunk társadalmi kérdéseinek megoldásánál. Lehetséges-e egy keresztény társadalom. Mennyire érvényes a Marxi analysis. Milyen hatással van a modern szellem a Keresztény Egyházra és hitre? stb... Ezeket a fontos és fordulópontot jelző kérdéseket tárgyalta a konferencia az unitárius társadalom szellemi vezetői által. A konferencia bezárásakor az elnök nagy vonalakban összefoglalta az elért eredményt s egyuttal megjelölte az irányelveket, amelyeken az unitárius vallásnak haladnia kell, ha valóban az új ember, új társadalom és új szellem vallása akar lenni.

Mi megegyezünk mindnyájan abban, kezdte bezáróját R. V. Holt, hogy van valami rossz korunk társadalmi életében. Munkanélküliség, túlórázás, elégtelen táplálkozás, rossz egészségi állapot mind fizikai eredményei ennek, kísérve szellemi és erkölcsi sülyedéssel, amit nem lehet kimutatni statisztikákban, de amelynek romboló hatását érezzük és tapasztaljuk. Ez az állapot kell, hogy érdekeljen bennünket, nem mint érzelmi, hanem mint sürgősségi anyag. Mi hiszünk Istenben és emberben. Mi állítjuk, hogy a világ az embernek adatott, nem mintegy önmagában álló cél, hanem mint a fejlődés szellemi iskolája. Ezért az ember szelleme nem lehet közömbös a világ iránt; nem lehet sem ellensége, sem rabszolgája, mivel a világ az ember használatára van. A világ az nyers anyag, melyből az ember, a művész alkot olyan valamit, amelyet eddig szem nem látott, fül nem hallott. Ez a hit azonban csak akkor lesz valóság, ha dolgozunk érte. Az életet csak úgy tudjuk átalakítani olyanná, amilyennek lennie kell, ha a mi vallásunk a valóság vallása s annak segítségével dolgozunk önzetlenül célunk megvalósításáért.

Azok az okok, melyek ma megmérgezik az életet, nem a természetben lévő rossznak eredményei, mint ahogy az orthodox

kereszténység állítja. Valamikor lehetett vitatni, hogy az éhínség, pestis, háboru stb. a természeti rendnek az eredményei és következményei. De ma már nem lehet. Az eddigi kísérletekből tudjuk azt, hogy mindezek a bajok legyőzhetők ama gépezet segítségével, amelyet ha rosszul alkalmazunk, annyi sok kárt és veszteséget okozhat az ember lelkén és szellemén. Ezek a bajok az emberi bukás, tudatlanság, rövidlátás, önzés eredményei. Férfi és nő többet akar kapni az életből, mint amennyit ő adott az életnek. Azt hiszi, hogy ő a legjobbat kaphatja meg az életből, ahelyett, hogy inkább jobbat és többet adna az életnek. Ez keresztényi szempontból nem lehetséges. Sem nemzet, sem ember nem húzhat hasznot másnak rovására.

Ami célunk az, hogy minél több embert tegyünk szabaddá, hogy így többet és többet tudjon megvalósítani Isten céljából s ezáltal az életet bőségebbé teremtsen. Mi fel akarjuk ébreszteni az elrejtett és meg nem valósított erőit az embernek, hogy saját élete mesterévé tegyük és megvalósítsuk teremtő ösztöneit. Mi olyan társadalmat célozunk, amelyben minden ember önkéntesen együtt dolgozik, isteni egyetértésben, megvalósítva önmagát saját munkakörében. Ezen az uton az „én“ önkifejezésének szükségessége minden egyénnél összeegyeztethető a testvériség szükségességével, így az első harmonia haladás folytán egy nagyobb harmoniába olvad bele. Sokan azt hiszik, hogy ez a cél csak olyan társadalomban valósítható meg, ahol egyenlőség és szabadság létezik. Igaz, hogy az egyenlőség és szabadság lényeges feltétele eme cél megvalósításának. Ez a két feltétel azonban annyira át van szöve a céllal, hogy sokszor úgy lehet tekinteni, mint magát a célt. Ennél a pontnál vannak a legnagyobb eltérések társadalmi életünkben. Sokan az egyenlőséget és szabadságot összeférhetetlennek tartják. A fasiszta államban az egyenlőség eszméjével a szabadság eszméjét ölik meg. Miért? Ez azért történik, mivel az egyenlőség eszméje mechanikai és mennyiségi és nem keresztény. Az egyenlőség ami hitünkben a szellemi tehetségek, adományok változásán épül fel. Különböző tehetség, szellemi adomány, de ugyanazon munka és jutalom! Az a társadalom, amely egy ilyen egyenlőségen épül fel, úgy képzelendő el, mint egy nagy zenekar, ahol minden tagnak van szerepe, melyet le kell játszania hangszerén, tekintet nélkül annak nagyságára, vagy fontosságára. Ez az ön-

kéntes hozzájárulás megadása. Amidőn állítjuk, hogy minden személy egyenlően értékés Isten előtt, ugyanakkor hangsulyoznunk kell, hogy Isten célját csak úgy szolgálhatjuk, ha férfi és nő megadja a maga önkéntes hozzájárulását. Egy ilyen társadalom, és a benne levő élet változatosabb, gazdagabb és örömteljesebb lenne, mint a jelen.

Az új társadalmi rend kialakulásánál az egyenlőség és szabadság a fontos. Az időnek el kell jönni és el fog jönni, amikor senki sem fog más ember munkájából hasznot huzni. Ha Isten célja az, hogy személyiségeket teremtsen ezen a világon, úgy ez a cél csak szabad férfin és nőn keresztül tölthető be, de nem rabszolga vagy gép révén. A világ története egy folytatólagos fejlődést mutat a szabadság magasabb foka felé minden visszaesés és bukás ellenére is. Így hinnünk kell, hogy a szabadság lényeges feltétele az emberi haladásnak. De ugyanakkor hangsulyoznunk kell, hogy a szabadság nem negativuma a rendnek és törvénynek. A szabadság nem azt jelenti, hogy azt teszek, amit akarok. Ez a tapasztalatok szerint lehetetlenség és nem kívánatos. Szabadság akaratumk összhangja a törvénnyel és renddel. A szabadság és korlátozás nem ellentétek, hanem kiegészítő részek. Azok, akik jártak Angliában, még visszaemlékeznek arra, az előttünk szokatlan jelenségre, hogy az autobus megállónál, színházak, mozik stb. előtt a várakozók az érkezés időrendjében kettős sorokat alkotnak, minden karhatalmi segédlet nélkül. Az európai, aki hozzá van szokva a tolakodáshoz, verekedéshez az ilyen helyeken, önkéntelenül kérdezi, hát ez szabadság? Igen, ez az igazi szabadság, amidőn az egyének akaratumk összhangba hozzák a törvénnyel és renddel. Ilyen esetben több szabadság és több igazság van. Több szabadság és tartósabb béke lenne a világon, ha a nemzetek közötti viszonyt igazságos törvények által szabályoznák, végrehajtva a Népszövetség őszinte tagjai által, mint a mai anarchiai állapotban, a részleges érdekszövetségekkel.

Mi a megoldás a szabadság körüli bonyadalomban? A kiemeneteli ut az, hogy felismerjük a különbséget a gondolat és a cselekmény szabadsága között. Természetesen a gondolat és cselekmény visszahatnak egymásra. De birni szabadsággal, hogy megismerd vagy megpróbáld megismerni az igazságot, megvitatni és terjeszteni azt, lényeges feltétele a helyes cselekménynek. Minden-

kinek meg van engedve, hogy azt higgye igaznak, amit Ő hisz, de nincs megengedve azt cselekedni, ami neki tetszik. És ez a fontos.

A világ nem mehet tovább a mai uton. Három ut áll előttünk :

1. A civilizáció részleges összeomlása, követve kétségen kívül egy ujnak megalkotása, alacsonyabb nivón, rengeteg veszteség és szenvedés utján. Ez a bukás utáni változás.

2. Változás a rombolás maximumával, amely abban az esetben fog megtörténni, ha a változási folyamat elé sok akadály gördül és nem akad helyes vezető a változási folyamat irányítására. Ez az erőszak utáni változás.

3. Változás a teremtés és alkotás maximumával. Ez a meggyőzés révén történő változás.

Ha el akarjuk kerülni a bukás után és erőszak révén történő változást, le kell győznünk a félelmet és kétségbeesést és jobb életfelfogást és munkára indító erőt kell keresnünk. Jelenben két ilyen erő és életfelfogás van : a Marxi és a Keresztényi életfelfogás és erő.

A Marxi, a valóságban azonosítva van diktatúrával és az erőszak módszerével. Ahol az emberek hittek ebben az életfelfogásban és megpróbálták megvalósítani az életben, készek voltak ezer meg ezer embertestvért feláldozni a cél érdekében. De ha félre is tesszük ezt az oldalát a marxizmusnak, abban az esetben sem hisszük, hogy igazságot tudna adni az ember szellemi természetének, a világ egyetemében.

S mégis mindezek ellenére a marxizmus gyorsan terjed s hivei közt ott találjuk korunk tekintélyes gondolkozóit. Mi az oka ennek a gyors terjedésnek? Marxizmus erőt és reményt ad az embereknek azáltal, hogy azt hirdeti, hogy a társadalomnak azon felületei, melyek megmérmegezik életüket, arra vannak ítélve, a történelemben működő belső törvény által, hogy véglegesen eltűnjenek. Ez a dialektikai materializmus, marxizmus evangéliuma uralja ma a társadalmi változást célzó törekvéseket.

A másik és az egyetlen ut, ha elfogadjuk a keresztény életfelfogást. Sajnos, ennek elfogadása ma lehetetlen nagy tömegek részére, mivel ezek a kereszténységet bizonyos dogmákban való hittel, történelmi tényekkel azonosítják. A mi hitünk szerint azonban a keresztény életfelfogás nem áll vagy bukik ezzel a hittel.

A kereszténység élő szellem, amely éppen élő voltánál fogva örökölni tud a multból és túlhaladni azt. Igaz kereszténynek hinnie kell, hogy egy új társadalmi rend csak meggyőzés útján valósítandó meg. Ez az emberi haladás mai állapotában bizonyos fokokat jelent. És itt jelentkezik a legnagyobb nehézség. Ha az az új társadalmi rend megvalósítható lenne egy szemránítás által, minden átmeneti fokozat nélkül, az embereknek többsége kész lenne feladni kiváltságait és osztozkodni az új társadalmi rendben. De ha az új társadalmi rend csak fokokként valósítható meg, van egy átmeneti időszak, mikor még a régi rendszer dolgozik rosszul és az új még nincs életben. Az emberek kezdenek kételkedni, hogy vajjon megszületik-e egyáltalában az új rend? „Hibákkal teli házban élünk, mondják, de ha ledöntjük azt, nem vagyunk biztosak benne, hogy az új, amit építenek, jobb lesz-e. Lehet még rosszabb is. És mindenesetre nekünk élni kell valahol eközben; egy rossz ház is jobb, mint semmi.“...

Csak abban az esetben, ha az emberek nem rémülnek meg, a kételkedés nem tör ki, valósítható meg az új társadalmi rend, az alkotás és teremtés maximumával.

Mi a kötelességünk nekünk, mint szabad keresztényeknek?

1. Nem az egyesületnek, vagy az egyháznak kötelessége az új társadalmi rend tervének elkészítése. Mi még nem tudunk eleget. Ez a munka a politikai pártokra és más társulatokra vár, felhasználva a szaktudósnak minden tapasztalatát és tudását. De a társadalmi kérdések tanulmányozásának kötelessége az egyházi élet rendes része kell, hogy legyen.

2. Az új társadalmi rend megvalósítása meggyőzés útján, parlament és politikai pártokon keresztül. Ma sokan visszavonulnak a politikától, mint amely bepiszkolja az ember életét. Ha ez a felfogás tovább terjed, csak a diktatura kialakulását segíti elő, mely még rosszabb lesz, mint a mai politika. Hogy a politikai élet annyira lesüllyedt, azért van, mert a keresztények, a szó igazi értelmében, átadták az önérdeteket kereső, romlott, tudatlan, kétes jellemű emberek fanatikus csoportjának. Egyesületünkben, fejezte be az elnök, minden politikai párt képviselve van, azok, akik még nem tagjai valamelyik pártnak, lépjenek be abba, amely legjobban megfelel elgondolásaiknak és vállalják ezt a tisztító munkát.

És amikor résztvesznek az ország politikai életében, úgy kell résztvenniök, mint keresztényeknek és nem mint pártpolitikusoknak. Ha minden párton belül a tagoknak többsége első helyre helyezné keresztény voltát és csak második helyre a pártot, a demokrácia jövője és egy jobb társadalmi rend megvalósítása biztosítva lenne. A konferencia, melynek előadói között az unitárius szellemi élet vezetői foglaltak helyet, ezekben az irányelvekben állapodott meg, s terjesztette az unitárius közösség elé követendő elvekként.

Az unitárius vallás szerepe az orthodox keresztény egyházakkal szemben az, hogy összhangba hozza a keresztény szociális evangéliumot a modern szellemmel. Ez a szerep kitartó munkát, hitet és erőt feltételez. Az unitáriusok létszáma, vagy befolyásának ható ereje itt nem jöhet számításba. Ez egy hivatás, melyet meg kell valósítanunk. Itt van az unitárius vallásnak a nagy szerepe. Az orthodox kereszténységnek, amint az eddigi kísérletekből láthatjuk, nincs helye az új társadalmi rendben. Az unitárius vallásnak nemcsak át kell mentenie a szabad kereszténységet az új társadalmi rendbe, hanem azt ott ható tényezővé kell tennie, élétté, és szellemmé. Így majd elkerülhetjük az atheizmust és a pogány vallás különböző ujjáéledt fajait és elérhetjük azt, hogy a jövő Marx, Lenin, Stalin, Hitler, Mussolini és a többi reformátorok keresztények maradjanak és keresztények legyenek.

Társadalmi életünk a század olvasztó kohójában van. Nem tudjuk, hogy mi alakul ki az izzó, megolvadt és megolvadó anyagból. De a formák elkészítésénél befolyásolhatjuk a jövő „aiakját“.

Az angol unitárius hitközösség ugyanazon a belső válságon megy keresztül, mint a többi keresztény egyházak. De öntudatos munkával igyekszik ma elősegíteni az új unitarizmus kialakulását, az oly fontos megújulást. A megújuló unitárius hitnek már külső alapvonalai látszanak, belső tartalmát ismerjük s így joggal állíthatjuk, hogy a megújuló unitarizmus a jövő társadalmi rendvallása lesz s mint ilyen az egész emberi életet fogja igényelni s szellemével irányítani.

Ebben a munkában a májusi Manchester College-i konferencia fontos fordulópontot jelent; a megállapított alapelvekkel irányt mutatott a híveknek a régi és a kialakuló új társadalmi rend kaoszában.

A mi életünk és helyzetünk különleges. Mi nem vehetjük át az angol testvéreink által elért eredményeket és elérnivalókat. Nekünk az ardeali életből és talajból kell kitermelnünk a szükséges tennivalókat a megújulás és az új társadalmi rend kialakulásához való felkészülést. Mi sokat hangoztatjuk, hogy az unitárius vallás a „jövő vallása”; de vajjon fel van-e készülve a mi vallásunk erre a szerepre? Van-e határozott álláspontja és irányelve a kialakuló társadalmi rend kaoszában? Tud-e jobb szociális evangéliumot adni az embernek, mint a marxizmus? S ha vannak hiányok és mulasztások, nem volna-e helyes azokat sürgősen pótolni és valóban felkészülni a „jövő vallása” szerepére... Az angol unitarizmus megújulását szolgáló munka szolgáljon indító erőül és iditson gondolkozásra. Ezekről ma nekünk érdemes és kell gondolkoznunk.

Oxford.

Erdő János.

A protestáns zsinattartás szabadsága Magyarországon.

— Jogtörténelmi tanulmány. —

A recatolisatio befejeztével és II. József uralkodása után (Magyarországon a protestánsok jogi helyzetét II. Lipót decretumának 26. cikkelye szabályozta). Idézés: 1790/91 évi végzemény XXVI. t.=c.¹ E törvénycikkre e helyen nyomatékosan utalok, mert Ardealban — a vallásszabadság classicus földjén — a történelmi protestáns egyházak helyzete kedvezőbb volt.

Az 1790. évi XII. 12. napjára összehívott ardeali országgyűlés által alkotott törvények (Articuli Novellares 1790: 4. III. cikk) a magyarországi részletes törvénnyel szemben egyszerüen csak annak a kijelentésére szorítottak, hogy:

„A négy bevett vallás a kegyelmes Lipót-féle hitlevélben megörögzített hazai törvények erejénél fogva (miután azokat a cikkelyeket, amelyek a római katolikus vallás sérelmére voltak, az 1744. évi újabb törvények 6. és 7. cikkelyei már eltörölték) jogaik és szabadságaik, valamint szabad gyakorlásuk egyenlőségében továbbra is meg fognak maradni, az ezzel ellenkezőleg kiadott rendeletek ellent nem állván.“

Ez országos törvénnyel fogva az ardeali protestáns egyházak az Approbata Constitutio és Compillata Constitutio által biztosított autonómiajokat visszanyervén, kifejlődött egyházi szervezetökben, az országos törvények keretében szabadon tevékenykedtek.

¹ A XVIII. század második felének szabadabb szelleme a francia enciclopédisták korszakalkotó fellépésével indul meg és már Mária Terézia uralkodásának második felében nálunk is érezteti hatását. A felvilágosodott absolutizmus kezdett a saját érdekéből a nagy tömegek sorsával törődni s ez vallási tekintetben a protestánsokkal szemben az enyhébb elbánásban jelentkezett. A „kalapos király“ türelmi rendeletei már a vallási egyjogu elbánás hajnalhasadását jelentették. Ez előzményekre, a kapcsolat szempontjából utaltam, amelyek a protestáns egyházak történelmében, jól ismertem fordulópontot jelentettek.